

KİTAP İNCELEMESİ

(Der.) Barış Ünlü ve Ozan Değer (2011), **İsmail Beşikçi** (İstanbul: İletişim Yayınları)

İsmail Beşikçi kitabı, bir yanıyla İsmail Beşikçi hakkında bu kapsamda yapılan ilk çalışma olma özelliği, bir yanıyla da Beşikçi'nin yaşamı dolayısıyla Kürt meselesinin nereden nereye taşındığı, sorunsalın nasıl değiştiğini kişisel anılar ve düşünsel kaymalar eşliğinde aktarmasıyla çok önemli bir çalışma. Kitabın editörleri Barış Ünlü ve Ozan Değer çalışmanın amacının özellikle Türk entelektüeller içinde yaygın olan Beşikçi konusundaki suskunluğu kırmak olduğunu ifade etseler de eserin aynı zamanda 'Kürt sorunu, hareketi ve aydınları üzerine' olduğunu belirtiyorlar. Buna uygun olarak kitap dört bölümden oluşuyor: i) Bir Entelektüel ve Bilim Adamı Olarak İsmail Beşikçi ii) İsmail Beşikçi Üzerine Düşünceler iii) Farklı Dönemler, Farklı Mekânlar, Kürt Sorunu ve İsmail Beşikçi iv) Demokrasi, İnsan Hakları, Üniversite, Kürt Sorunu. Bu dört başlık altında yaklaşık kırk yazarın çalışmalarından oluşan kitap, bütünlüklü bir değerlendirme yapmayı zorlaştırıyor. Yalnızca yazarların düşünsel farklarının, çalışma alanlarının farklılaşmasının ötesine geçen bu zorluk yazılardaki türsel farklar nedeniyledir de. Şiirden denemeye, anıdan makaleye farklılaşan yazıların içinde kitabın bütününe değerlendirmek için tutamak noktaları bulmak gerekiyor. Kanımca bu tutamak noktaları 'Entelektüel ve Beşikçi' ile 'Entelektüel ve Kürt meselesi' olarak belirlenebilir. Kitabı belli bir bütünlük içinde değerlendirmek –eksik olsa da– böylece mümkün olabilir.

Değerlendirmeye geçmeden önce eserin editörlerinden Barış Ünlü'nün bir sunuş özelliği de taşıyan makalesi ayrıca ele alınmalıdır. Çünkü bu makalenin, editörlerin eserin amacı konusunda yukarıda belirtilen amaçlarını açıklamakta olduğunu varsayıyorum. Ünlü, makalesinde Beşikçi'yi tanımlamak üzerine kuşatıcı bir kavram olarak eski Yunanca'daki *Parrhesiastes* kavramını kullanıyor. Hakikati söyleyen kişi anlamında kullanılan bu kavramın ayırcılığı, Said'in entelektüel kavramsallaştırmasında olduğu gibi (Said, 2009: 85-99), "güçlülere, iktidara hakikati söylemek" içeriğiyle ortaya çıkıyor. Ayrıca kişinin kendisi üzerine tefekküre başlamasıyla

hakikatin onu dönüştürmesi, kendisi ve başkaları hakkında kaygı duyması yine Beşikçi'nin yaşamını kuşatması bakımından kavramın ikinci önemli ayırıcılığı olarak belirleniyor (s. 11). Kitabın başında entelektüele dair yapılan bu kavramsallaştırma, kitabın bütün yazarlarınca paylaşılan ve Türkiye'de İsmail Beşikçi tarafından temsil edilen bir kategori olarak kabul ediliyor. Bu bağlamıyla da ileride ilk tutamak noktası olarak değerlendirmemizde yer bulacak.

Ünlü'nün başlangıç makalesi, bu entelektüel kavramsallaştırması bağlamında Beşikçi'nin yaşamını "hakikate ulaşma", "onu iktidara söyleme" ve "bunun bedellerine katlanma" alt başlıkları biçiminde özetleyebileceğimiz bir anlatı içinde ele alıyor. Bu seyir içinde kitaptaki makalelerin bazılarında da yansıdığını düşündüğüm kimi kolaycı formüller de yer alıyor makalede. Bunların başlıca ikisi, Türk solu ve Kemalizm formülleridir. Bu formüllerin kullanılmasının belli bir yaygın kanaate yaslandığını gösteren başka bir ifade üzerinden ilerlemek istiyorum.

Ünlü, makalesinde "Beşikçi'nin Çorumlu bir Türk olarak bütün hayatını Kürdistan'a adadığını" (s. 14) belirtiyor. Burada söylenmek istenen açık olmasa da İdris Küçükömer tarafından öne sürüldüğünde oldukça değerli bir itiraz olarak değerlendirilebilecek, ama bugün olabildiğince sulandırılmış ve egemen hale getirilmiş bir söyleme dayanıyor. Bugün yaygın olarak kullanıldığı haliyle bu söylem iki karşıtlığı temel alıyor: Birincisi merkez ve taşra arasındaki karşıtlık, ikincisi de devletli kesimler ile imtiyazsız kesimler arasındaki karşıtlık. Ünlü'ye göre, imtiyazsız olarak dünyaya gelmiş olan Beşikçi'nin imtiyazlı kesimlere göre hakikati kavrayabilmesi daha kolaydır. Ayrıca hakikat olarak da -ki adamak kelimesinin bu bağlamda yerinde kullanıldığını düşünmüyorum- soyut bir varlık olarak 'Kürdistan' vurgulanıyor. Yola çıkılan nokta burası olunca Kemalizm ve Türk solu arasındaki ayrımlar bulanıklaşıyor, sol Kemalizm gibi yuvarlak ifadeler somut göndermeleri olmadan kullanılabilir. Bu da Beşikçi'nin öncülüğünü yapmış olduğu -çok etkileyici bir biçimde 'zihinde kurulan karakolları yıkmak' ifadesiyle dinamik hale getirdiği- resmi ideoloji eleştirisini statikleştiriyor. Dolayısıyla toptancı ve özcü bir yaklaşımı beraberinde getiriyor.

Yukarıda Ünlü'nün Türk solu ve Kemalizm formülleri olarak adlandırdığım formülleri bu toptanlaştırıcı ve özcü yaklaşımın örnekleri olarak ortaya çıkmaktadır. Beşikçi'nin Doğu Mitingleri'nin yapıldığı dönemde 'Kemalistten sosyaliste evrilmesinin' önemini açıklayan şu ifadelere bakalım:

Elbette Türkiye'de sosyalistlerin çoğu aynı zamanda Kemalisttir. Bu o zamanlar da böyleydi. Ancak bu, bir sosyalistle bir Kemalistin aynı şey olduğu anlamına gelmiyor. Dolayısıyla Beşikçi'deki değişim önemlidir. Bu değişimle birlikte gerçek bir Kemalistin asla kabul etmeyeceği etnik sorunu da görmeye başlamıştır (s. 18).

Bu ifadelerden bir sosyalistle Kemalist'i ayıran en önemli etkenin etnik sorun olduğu anlaşılıyor. Ama Kemalist ile sosyalisti –birçok sosyalistin aynı zamanda Kemalist olduğunu söyleyebilecek kadar- birbirine yakınlaştıran şeyin ne olduğu üzerinde çok fazla durulmuyor. Bunun nedeni yukarıda açıklamaya çalıştığımız özcü söylemdir. Bu söylem Türkiye solunun 1960 ve 70'lerde Kemalizm'e özcü bakışının simetriğidir; kanımca aynı hata tekrarlanmaktadır. Şöyle ki Türkiye solunun Kemalizm'e bakışı onun 'anti-emperyalist özü' temelindeydi. Bu bakımdan bazı sosyalist gruplar ya da akademik Marksistler tarafından Türkiye burjuvazisinin en radikalleşebilen kanadı ile ittifak yapılabileceği ileri sürülüyordu. Bunun karşısında Ünlü, Kemalizm'i modernleştirici elitlerin toplumu merkezden biçimlendiren resmi ideolojisinin kendisi olarak ele almakta ve toptanlaştırmakta; somut göndermeler ise ortada görülmemektedir. Bu Kemalizm kavramsallaştırması elitist ve tektipleştirici bir öze dayandırılmaktadır. Dolayısıyla benzer bir özcülük tekrarlanmaktadır. Böyle olunca da bugün liberal hegemonyanın ısrarla tekrarladığı darbelerden sosyalistlerin sorumlu olduğu ve sosyalistlerin, Kürtlerin baskı altına alınmasında Kemalistler kadar sorumlu olduğu gibi tezler ileri sürülebilmektedir. Bu düşünce tarzı, Türkiye'de darbelere ve bizzat orduya karşı ilk eylemleri gerçekleştiren kesimler olan, Kürt meselesinde zayıf da olsa Kemalistlerle karşılaştırılmayacak ölçüde duyarlı olan sosyalistleri resmi ideolojinin sığınağında rahat ve risksiz mücadelelerine devam eden ideolojik politik yapılar ya da şahıslar olarak bize sunmaktadır.

Ünlü'nün yaklaşımına bütün bu eleştirilerimi saklı tutmakla birlikte yazısının temel fikrini kabul ediyorum. Beşikçi iktidara, içinde bizzat bulunduğu akademyaya, Türk soluna, Kürt soluna hakikati gösterişsiz bir biçimde söylemeye cesaret etmiş, marjinalleşmek, yaşamının önemli bir bölümünü cezaevlerinde geçirmek pahasına bunu sürdürmüştür. *İsmail Beşikçi* kitabı bu anlamda bütün sayfalarında entelektüel erdemini yansıdığı bir eserdir.

Entelektüel ve Beşikçi

Kendisini bir kütüphaneye ya da laboratuara kapatarak yaşamını sürdürmesini sağlayacak organlarını kaybetme pahasına hakikati arama uğraşında olan entelektüel imgesi hala yaygın bir imgedir. Entelektüel, günlük yaşamını sürdürme uğraşında olan insanlar için 'marjinal'dir, 'yabancıdır'. Said *Entelektüel* kitabının alt başlığında bu iki kavramın yanında bir de 'sürgün'ü kullanır. Bu üç kavram birlikte düşünüldüğünde, gündelik yaşamını sürdürme çabasında olan insan imgesiyle entelektüel imgesi birbiriyle taban tabana karşıtlıktadır. Gündelik yaşamdaki ilişkilerle bir türlü baş edemeyen Jean

Jacques Rousseau'nun, Iuvenalis'in *vitam vero impendere*¹ dizesine bağlılığı bundandır. Hakikati söylemek, hele ki iktidarını hakikatin karşında kurmuş olanlara hakikati söylemek marjinalleştirilme, sürgün edilme ve yabancılaştırılmayı baştan göze almayı gerektirir. Bu bazen özgürlüğünden yoksun bırakılmayla, bazen yaşamına son verilmesiyle, bazen de dışlanma mekanizmalarıyla gerçekleştirilir.

Bununla birlikte yaygın bir başka entelektüel imgesi, profesyonelliğe dayanır. Profesyonel ve entelektüel arasındaki mesafeyi ortaya koyabilmek için uç bir örnekten ilerlemeyi tercih edeceğim. Örneği Said veriyor:

(...) Israrlı bir biçimde sorduğum, 'Hava kuvvetlerinde ne yapıyordunuz?' sorusuna 'hedef iktisabı' diye cevap verince yaşadığım şoku asla unutamam. İşinin aslında bombalama pilotluğu olduğunu neden sonra anlayabildim, ama sıradan bir yabancının dolaysız sorgularını bertaraf etmeyi amaçlayan profesyonel bir dil kullanarak örtbas ediyordu işini (Said, 2009: 85-86).

Örnek uç bir örnek olsa da entelektüel ve profesyonel arasındaki ayrım konusunda bir ölçü sağlıyor. Bu ölçü, sorumluluk, daha doğrusu erdem olarak ortaya çıkıyor. Görev ve sorumluluk arasında Chomsky'nin yaptığı ayrım bu ölçüyü daha da netleştiriyor. Kişinin mevcut sistemi yeniden üretmesi için sistemin ona entelektüel işleri için zaman ve olanak sağlaması olarak görev ve 'hakikati anlamaya çalışmak, bunu diğer insanlara aktarmaya çalışmak, onların da kavramasına yardım etmek ve yapıcı eylem için zaman oluşturmak' olarak ahlaki sorumluluk (Chomsky, 2005: 8). Görev ve ahlaki sorumluluk arasındaki çelişkinin boyutu entelektüeli kimi zaman bir tercih yapmaya zorlayabilir ve bu tercih kimi zaman başta kullandığımız anlamıyla yaşamını hakikate adamak sonucunu doğurabilir. İşte *İsmail Beşikçi* kitabında yer alan anıların ve onun yaşamı hakkında sunulan bilgilerin bütün anlattığının altında bu var: Görev ve sorumluluk arasındaki çelişki derinleştikçe hakikatin daha yakından kavranması, aktarılmaya çalışılması ve bunun ardından ödenen bedeller. Örneğin Bruinessen kitapta yer alan yazısında yine Chomsky'ye gönderme yaparak 'mandarinler' ve 'entelektüelleri' ayırıyor ve *Beşikçi Vakası*'nı bunun ışığında değerlendiriyor (s. 47-56). Malmîsanij'in etkileyici makalesinde (s. 65-81) Anti-Kürdoloji ve Gizli Kürdoloji'yi üreten devlet görevlilerine karşı Beşikçi'yi konumlandırması da yine bu bakış açısından değerlendirilebilir.

Kitapta en çok göze çarpan noktalardan biri de yukarıda hakikatin aktarılmaya çalışılması olarak belirtilen entelektüelin sorumluluğunun kişisel anılardaki yansması. Kitaba katkı sunanların Kürt olanlarından hemen hepsinin kişisel anılarına yansıyan, Beşikçi (onun düşünceleri) ile karşılaşmalarının onlarda yarattığı değişim. Bu durumu açıklamakta Murat

¹Yaşamını hakikate adamak.

Belge'nin kitaptaki denemesinde yaptığı bir ayrımın yararlı olacağını düşünüyorum. Belge, Beşikçi'nin Kürt meselesiyle ilişkisinin 'haksızlığa uğrayan bir halkın davasına sahip çıkmak, onu kendi davası haline getirmek' bağlamında siyasi bir ilişki, gerçeklikle kurduğu ilişkinin ise 'bir bilim adamının gerçeklikle' ilişkisi olduğunu belirtiyor ve Beşikçi'nin bu ikisinin bileşkesi olduğunu vurguluyor (s. 137). Kanımca sıradan bir siyasetçi ya da sıradan bir bilim insanı için çelişkili bir birliktelik yaratacak bu durumun Beşikçi'de aldığı hal onu bu kadar etkili kılıyor. Örneğin Recep Maraşlı'yı şaşırtan, 'halinden şikâyetçi olmayarak cezaevinde bulaşık yıkayan üniversite hocası' (s. 221) ve en sarsıcı gerçekleri, en 'tehlikeli' ifadeleri mevcut sakinliği içinde dile getiren aynı kişidir.

Entelektüel ve Kürt Meselesi

Kürtler yalan söylemek zorunda/Arnavutlar doğru. Kürt şair Cemal Süreya'nın bu iki dizesi Türkiye'de resmi ideolojinin üzerine kurulduğu yalanı en iyi ifşa eden ifadelerdendir. Türkiye'de uluslaşma sürecinin üzerine inşa edildiği Kürtlerin, Kürtçe diye bir dilin olmadığı yalanına bugün kimse inanmamaktadır. Bunda bir entelektüel olarak Beşikçi'nin çok önemli bir payı vardır. Peki, Türkiyeli entelektüelin tavrı Beşikçi'nin bu yalanla mücadelesi boyunca geçen zaman içinde nerede konumlanmıştır? Bu durum nasıl açıklanabilir? Sıraladığım sorulara yanıt aramak için kitapta bolca malzeme bulunmaktadır. Bu değerlendirmenin sınırları çerçevesinde, bu malzemeyi kitapta yer alan üç yazıdan temin etmeye çalıştım. İlki M. Malmîsanij'in 'Anti-Kürdolojiden Kürdolojiye Giden Yol ve İsmail Beşikçi' başlıklı yazısı (s. 65-85), ikincisi Baskın Oran'ın Beşikçi ile yaptığı 'İsmail Beşikçi ve Mülkiye: Fevkalade Özel Bir Mülkiyeliyle Söyleşi' başlıklı röportajı (s. 301-313) ve üçüncüsü de Recep Maraşlı'nın 'İsmail Beşikçi ve Kürt Hareketi' başlıklı yazısı (s. 221-279).

Malmîsanij, Türkiye'de Kürt dili ve tarihini inceleyen Kürdoloji'nin yerine Anti-Kürdoloji ve Gizli-Kürdoloji'nin geliştirildiği tespitini yapıyor. Anti-Kürdoloji, Türk uluslaşmasının üzerine inşa edildiği yalanın açıktan savunulmasıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin memurları, görevleri gereği bu çabayı azimle göstermişlerdir ve bir külliyyat da oluşturmuşlardır. Bu külliyyat 'Kürtlerin Türk olduğu'nu kanıtlamaya yönelik olarak oluşturulmuştur. Malmîsanij bu eserlerin başlıcalarının yazarları olarak şu isimleri sıralar: Musa Kazım Paşazade, Süleyman Sabri Paşa, M. Rıza, Naşit Hakkı Uluğ, Ali Kemali Aksüt, Kadri Kemal Kop [Sevengil], Ömer Kemal Açar, M. Şerif Fırat, Mehmet Tevfikoğlu, İbrahim Arvas, Mehmet Eröz, M. Fahrettin Kırzioğlu, M. Salih San, Emekli Vali Edip Yavuz, Ufuk Şehri (s. 67).

Gizli Kürdoloji ise kamuoyuna yönelik olmayıp sadece ilgili devlet birimlerine yönelik çalışmalardır (s. 69). Bu çalışmaların özelliği kamuoyunda Kürtlerin olmadığı yalanını sürdürülebilir hale getirmek için Kürtler hakkında realist çalışmalar yapmak olarak ortaya çıkıyor. Malmîsanij, Gizli Kürdolojinin kapsamını da makalesinde sunuyor ve devletin bu konuda ne kadar ‘özenli’ bir biçimde çalıştığını gösteriyor. Bu çalışmaları yapanları Kürtlerin olmadığı yalanını yaymak ve sürdürülebilir kılmak için görevlendirilmiş memurlar olarak tanımlayabiliriz. Bunlar yukarıda yaptığımız profesyonel-entelektüel ayırımına işaret eden bir konumda yer almaktadırlar. Görev yalnızca yalanı muhafaza etmek için harcanan entelektüel çabayla sınırlı değildir. Beşikçi olayında gördüğümüz gibi muhbirlik de bunun içine girmektedir. *İsmail Beşikçi* kitabında bulunan Ruşen Arslan’ın yazısı (s. 295-300) Beşikçi’ye karşı muhbir tanıklık yapanların isimlerini ve unvanlarını sıralamaktadır: ‘Rektör Prof. Dr. Kemal Bıyıkoğlu, Prof. Dr. Tufan Yüce, Dekan Prof. Dr. Ahmet Kurt, Doç. Dr. Orhan Türkdoğan, Dr. Orhan Akay, Dr. Celal Cihangiroğlu, Dr. Hüseyin Ayan, İbrahim Erol Kozak ve Mehmet Eyüboğlu (Öğretim Görevlisi)’.

Anti-Kürdoloji ve Gizli Kürdoloji ile uzaktan yakından ilgileri olmasa da bu söylemlerin merkezinde yer alan yalana karşı mücadele etmemiş entelektüeller mevcuttur ve onların anlaşılması ve konumlandırılması öncekiler kadar kolay değildir. Baskın Oran’ın söyleşisinde Beşikçi’nin anlattıkları bu konuda bize yardımcı olabilir niteliktedir. Beşikçi bu söyleşide Korkut Boratav’dan Mümtaz Soysal’a Türkiye’de gelenek yaratmış kimi entelektüellerin özelde kendine genelde de Kürt sorununa yaklaşımlarını açıklayan kimi anılarını anlatmıştır. Anlatılanlar, yaklaşım kişiden kişiye değişse de genel olarak Kürt meselesine dair bir suskunluk haline ve Beşikçi’ye karşı içten içe bir kızgınlığa işaret etmektedir.

Başta kolaycı bir formül olduğunu belirttiğimiz sosyalistler ve Kemalistler arasında kurulan ortaklık ve bunun aracılığıyla da Kemalist tarafı ağır basan sosyalistlerin Kürt meselesinde suskun kalmaları doyurucu bir açıklama olarak görülüyor. Örneğin Baskın Oran’ın Beşikçi’ye sorduğu ve utanarak hatırladığını belirttiği ‘Haklısın ama şimdi Kürt meselesini konuşmanın zamanı mı?’ (s. 307) sorusunun üzerinden düşündüğümüzde, dönemin sosyalistleri açısından problemin Kürt meselesi özelinin dışına çıkan daha derin bir problem olduğunu görüyoruz –en azından teorik anlamda. Bu sorun sınıf çatışmasının ve emperyalizm kuramının kaba bir yorumunun kuşatmadığı birçok toplumsal-siyasal probleme Türkiye sosyalistlerinin sırtını dönmesi ile ilgilidir. Tabii yukarıda belirttiğimiz gibi Kemalizm’in özcü bir yorumu (anti-emperyalist öz) da bunda son derece etkilidir. Aziz Nesin’in Türkiyeli entelektüeller için bir utanç olarak duran bir davranışı, Yazarlar Sendikası’nda Beşikçi’yi kürsüden indirerek onu ajanlıkla suçlaması (s. 251), Kemalizm’le sıkı fıkı olan sol entelektüellerin genel tutumunu yansıtmaktadır.

Recep Maraşlı'nın yazısı, Beşikçi'yle olan ilişkisiyle Kürt hareketini ve entelektüelini ele almaktadır. Maraşlı'nın bu yazısı, Murat Belge'den aldığımız kavramları tekrarlırsak, Beşikçi'nin gerçeklikle kurduğu bilim adamı ilişkisiyle Kürt meselesi konusundaki siyasi tavrının nasıl birleştiğini ortaya koymaktadır. Beşikçi'nin Kürt entelektüeli derinden etkilemesinin nedeni çok büyük olasılıkla burada yatmaktadır. Gerek DDKO davasında siyasi savunma yapılması konusundaki tavrı gerekse mahkemelerde savunma yapmak yerine yapılanın suç olmadığını anlatması Beşikçi'nin mücadelesini tanımlayan tekil davranışlardandır. Bunu akademik özgürlükler, insan hakları gibi alanlarda da ilke olarak görmek mümkündür. Maraşlı'nın, *Doğu Anadolu'nun Düzeni* eserinin kendisinde önemli bir değişime yol açtığını, ama asıl kopuşun Diyarbakır Cezaevi olduğunu söylerken (s. 224) asıl kopuşu bu ilkeyi tecrübe ederek yaşadığı kanaatindeyim. Dolayısıyla da Kürt entelektüelin konumlanışı söz konusu olduğunda tecrübenin gerçeklikle kurulan ilişkide çok daha önemli bir payı olduğu söylenebilir.

Bitirirken

İsmail Beşikçi derlemesini, kitap için olabildiğince kapsayıcı olan entelektüel kavramı etrafında değerlendirmeye çalıştım. Böylece kitapta yer alan çalışmaları entelektüel kavramı bağlamında hem İsmail Beşikçi açısından hem de Türkiye entelektüeli açısından değerlendirme olanağı buldum. Bu daha derli toplu bir değerlendirme imkânı sağlasa da kitapta yer alan birçok önemli çalışmanın değerlendirme dışında bırakılmasına neden oldu. Bunlar özellikle kitabın son bölümünü oluşturan 'Demokrasi, İnsan Hakları, Üniversite ve Kürt Sorunu' başlığı altında toplanmış çalışmalardır ve uluslararası hukuktan anayasaya, akademik özgürlüklerden kadın meselesine dair konuları özenli bir biçimde işlemektedirler. Kitabın böylesine bir çoğulluğu (dilsel, türsel çoğulluk ve konu çoğulluğu) taşımamasının, editörlerce önceden tasarlanıp uygulanmış bir kararın sonucu olup olmadığını editör yazılarından çıkarmak mümkün değil, ama Beşikçi üzerine Türkçe'de yayımlanmış bir ilk eser olarak biçim bakımından oldukça anlamlı olduğu söylenebilir.

Diğer Demirkent, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

Kaynaklar

- Chomsky, Noam (2005), **Entelektüelin Sorumluluğu**, Çeviren: Nuri Ersoy (İstanbul BGST Yayınevi).
- Said, Edward (2009), **Entelektüel**, Çeviren: Tuncay Birkan (İstanbul: Ayrıntı Yayınları).